

Хуррамов Азамат Файзуллаевич,
иқтисод фанлари доктори, профессор, Қарши
муҳандислик-иқтисодиёт институти

Аралов Худоёр Мусақулович,
иқтисод фанлари номзоди, доцент, Жиззах
политехника институти

Маматов Мамажан Ахматжанович,
PhD, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт
университети

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИНГ ТАРМОҚ ТАРКИБИНИ ТАКОМИЛЛАШУВИГА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ТАЪСИРИ

УДК: 336.581: 311.331 (575.1)
DOI: 10.34920/EIF/VOL_2022_ISSUE_7_1

ХУРРАМОВ А.Ф., АРАЛОВ Х.М., МАМАТОВ М.А. МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИНГ ТАРМОҚ ТАРКИБИНИ ТАКОМИЛЛАШУВИГА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ТАЪСИРИ

Мақолада иқтисодий ислохотлар даврида миллий иқтисодиётнинг тармоқ таркибини ўзгаришига асосий капиталга йўналтирилган инвестицияларнинг молиялаштириш манбалари бўйича ҳамда технологик, тармоқ таркиби билан боғлиқ бўлган инвестицияларнинг таъсири тадқиқ этилган

Калит сўзлар: миллий иқтисодиёт, техник-технологик ривожланиш, тармоқ таркиби, инвестиция, асосий капитал, технологик таркиб, трансформация, молиялаштириш манбалари, давлат бюджети, хорижий инвестиция, аҳоли маблағлари, тижорат банклар кредити, хўжалик механизми, самарадорлик.

ХУРРАМОВ А.Ф., АРАЛОВ Х.М., МАМАТОВ М.А. ВЛИЯНИЕ ИНВЕСТИЦИЙ НА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассматривается влияние инвестиций на технико-технологическое развитие национальной экономики и изменение её отраслевой структуры за годы независимости, а также изменения государственной инвестиционной политики и инвестиций в основной капитал по технологическим, отраслевым структурам и источникам финансирования.

Ключевые слова: национальная экономика, техническое и технологическое развитие, сетевая структура, инвестиции, основной капитал, технологическая структура, трансформация, источники финансирования, государственный бюджет, иностранные инвестиции, средства населения, кредиты коммерческих банков, хозяйственный механизм, эффективность.

KHURRAMOV A.F., ARALOV KH.M., MAMATOV M.A. IMPACT OF INVESTMENTS ON THE IMPROVEMENT OF THE SECTORAL STRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY

In the article is discussed the impact of the investment mechanism on the technical and technological development of the national economy and changes in its sectoral structure over the years of independence, as well as changes in the state investment policy and investment in fixed assets by technological, sectoral structure and sources of funding.

Key words: national economy, technical and technological development, network structure, investment, fixed capital, technological structure, transformation, sources of financing, state budget, foreign investment, public funds, commercial bank loans, economic mechanism, efficiency.

Кириш. Жаҳонда иқтисодий таркибий тузилмасини такомиллаштириш ва юқори фан сифмли технологияларга асосланган инновацион иқтисодийга ўтишнинг илмий-назарий асослари ишлаб чиқилмоқда. Унда ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмага ва рақамли иқтисодий ривожлантиришга йўналтирилаётган инвестициялар оқимини кўпайтириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси даврида иқтисодий техник-технологик жиҳатдан модернизация қилиш, миллий иқтисодий тармоқ таркибини такомиллаштириш, мамлакат экспорт салоҳиятини кенгайтириш ва инвестицияларни кенг жалб қилишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. “Бундай шароитда янги технологияларга инновацион асосланган ҳолда иқтисодий модернизациялаш, жаҳон бозоридаги рақобатбардошлигини янада ошириш, унинг соҳа ва тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш, экспорт салоҳиятини кенгайтириш, тадбиркорликни ривожлантириш, инвестициявий фаолликни кучайтириш орқалигина истиқболли дастурларимизни самарали амалга ошириш мумкин” [1].

Илмий муаммонинг қўйилиши.

Инвестицияларнинг миллий иқтисодий тармоқ таркибини такомиллашувига таъсирини тадқиқ этган хорижлик олимлар қаторида Й.Шумпетер, Дж.Кейнс, Р.К.Харрод, К.Макконел, С.Брю, Р.Кан, Р.Агион, Д.Асемоглу, С.Джонсон, Дж.Робинсон, Э.Хансен, Г.Менш, К.Н.Оппенландер, Н.Г.Мэнкью, Д.Гэлбрейт, Д.Кларк, С.Дж.Уинтер, П.Ф.Друкер ва бошқаларни киритиш мумкин.

Инвестицияларнинг иқтисодий тизимнинг таркибий тузилмасига таъсири, уни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг тамойиллари ва унинг айрим методологик жиҳатлари Россиялик олимлардан Р.А.Нуреев, Н.И.Иванова, В.Л.Тамбовцев, И.А. Погосов, Т.Н.Полякова,

Ю.В.Шараев, Н.Д.Кондратьев, Ю.В.Яковец, Л.И.Абалкин, Е.Ф.Борисов, Е.И.Лавров, С.А.Смоляк, Т.Г.Касьяненко, М.С.Очковская ва бошқалар томонидан ҳам тадқиқ қилинган.

Ўзбекистонлик иқтисодчи олимлардан С.С.Гулямов, А.В.Вахабов, А.В.Вахабов, А.Ўлмасов, С.В.Чепель, Х.П.Абулқосимов, Т.С.Расулов, Т.Т.Жўраев, А.А.Маматов, Д.Х.Хасанова, П.З.Хошимов, Н.Г.Муминов [15-20] ва бошқаларнинг илмий изланишларида инвестицион муҳит ва инвестицион салоҳиятни ривожлантиришнинг илмий-методологик асосларини такомиллаштириш, иқтисодий модернизациялаш шароитида иқтисодий тармоқ таркибини такомиллаштириш инвестицияларнинг таъсири масалалари бўйича атрофлича тадқиқотлар олиб борилган.

Иқтисодий ўсиш назариясида асосий ўринда таркибий қайта қуришда инвестицияларнинг ўрни масаласи туради. Дж.М.Кейнс томонидан “иқтисодий фанда бозор иқтисодиёти, иқтисодий барқарорликни кафолатлай олмайди деган инқилобий фикр баён этилган эди” [2].

Иқтисодий фанда инвестиция мультипликатори тушунчасини 1931 йилда инглиз иқтисодчиси Р.Кан киритди [3]. Неоклассик назарияни биринчи мартда Р.Солоу томонидан “Техника тараққиёти ва агрегатли ишлаб чиқариш функцияси” асарида (1957 йил) ривожлантирилган эди. У технологияни сифат жиҳатидан такомиллаштириш, шунингдек ходимларнинг малакасини ошириш дастгоҳлар ва фабрикалар сонини кўпайтиришга қараганда анча самаралироқ эканлигини илмий асослади. Унинг фикрича, асосий воситаларни илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмаларини ривожлантиришга йўналтириш самарали иқтисодий ўсиш сифатини таъминлайди [4].

Рус олимларидан Т.Г.Касьяненко “Инвестиция мультипликатори кўрсаткичи миллий даромад ҳажмининг ўсишини, ушбу ўсишни таъминла-

ган инвестиция ҳажмига нисбати билан белгилади деб таъкидлаб унинг фикрига кўра инвестициялар динамикаси ялпи талаб қийматларининг ўзгаришида муҳим аҳамият касб этишини, кўрсаткичнинг ўзи эса, даромадлар ўсишидаги фарқнинг инвестициялар ўсишидаги фарққа нисбатини акс эттиришини назарда тутди” [5]. С.Глазьев технологик укладнинг таркибий тузилмавий элементи сифатида, унинг ядросини ташкил этувчи асосий базис инновацияларни ва инқилоб қилувчи технологияларни баҳолайди [6].

Ўзбекистонлик иқтисодчи олимлардан профессор А.В.Вахабов ва У.Зайнитдиновлар “Инвестиция меъёри иқтисодиётнинг соғломлигини акс эттиради ва иқтисодиётда модернизациялашни ва таркибий ўзгаришларни амалга оширишнинг асоси ҳисобланади деб баҳо беришади. Уларнинг хулосаларига кўра бугунги иқтисодиётни модернизациялаш шароитида инвестиция меъёри “Ўзбекистонда эса, 28-30 фоиз атрофида бўлиши керак” [7].

Профессор Т.Т.Жўраев ва А.А.Маматовлар фикрига кўра “Инвестициялар таркибида асосий капиталга қўйилмалар асосий ва ҳал қилувчи ўринни эгаллайди. Иқтисодиётнинг тармоқ таркибини такомиллашувида инвестицияларнинг молиялаштириш манбалари бўйича тузилишини таъсири сезиларли даражада аҳамиятга эга” [8].

Келтирилган тадқиқотлар натижаларига суянган ҳолда, миллий иқтисодиётда янги технологик укладнинг такрор ишлаб чиқариш таркибий тузилмасини такомиллаштириш, юқори технологияли ишлаб чиқаришни ривожлантириш, билимларнинг жадал равишда инновацион маҳсулотга айланишини рағбатлантиришда инвестицияларнинг таъсирини очиб бериш долзарб илмий аҳамият касб этади, ва мамлакат иқтисодиёти таркибий тузилишидаги ижобий силжишларга методологик асос яратиб беради.

Тадқиқот методологияси.

Мақолада илмий абстракция, диалектик тадқиқот, индукция ва дедукция, мақсадли ривожлантириш, монографик кузатув, тизимли ва қиёсий таҳлил, график тасвирлаш, жадвал, эксперт баҳолаш ва иқтисодий статистик усуллардан фойдаланилди.

Асосий таҳлил ва натижалар.

Ўзбекистон миллий иқтисодиётидаги ҳозирги илмий-техник ва технологик ҳолатни етакчи ривожланган мамлакатларнинг технологик ривожланиш даражасига қувиб етишга қаратилган сиёсат деб тавсифлаш мумкин. Мустақиллик йилларида иқтисодиётни бозор механизмга ўтиш даврида миллий иқтисодиётга юқори фан сиғимли техник-технологиялар олиб келиш учун етарли даражада хорижий инвестициялар кириб келмади. Бу миллий иқтисодиётнинг юқори фан сиғимкор технологиялар базисида рақобатбардошликни ҳамда асосий фондларнинг янгиланиш суръатларини пасайиши ва билим талаб қилувчи саноатнинг номунатосиблигини кучайиши билан бирга юз берди. Бунга қўшимча қилиб мустақиллик йилларининг илк даврларида халқаро савдо муносабатларда етарли тажрибани йўқлиги сотиб олинган янги техника ва технологиялар ўз хаётий даврининг якуний босқичидаги, маънавий эскирган технологиялар бўлишига сабаб эди.

Эндиликда янги технологик базисни шакллантириш миллий иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг асосий омилларидан бирига айланмоқда, шу боисдан Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев “Албатта, биз эски тизимни батамом ўзгартириб, ўз олдимишга қўйган мақсадга тўлиқ эришдик, деб айтишга ҳали эрта. Такрор айтаман, биз ҳар куни изланишдамиз. Бу йўлда дастлабки қадамларни қўймоқдамиз, холос. Лекин «Бу ўзгаришлар – вақтинчалик кампания, ўтади-кетди», деганлар янглишади” [9], деб таъкидлаган.

Бугунги кунда Ўзбекистон учун техник-технологик ривожланишнинг бир қатор вариантлари билан бирга, комбинацион хусусият тобора муҳим роль ўйнайди. Миллий иқтисодиётнинг технологик даражаси ва унинг таркибий тузилмасини 2010-2020 йилгача ривожланишнинг янги омиллари билан боғлиқ инвестицион фаоллик қуйидаги жадвалда келтирилган.

Жадвал маълумотларига кўра, Ўзбекистон Республикасида миллий иқтисодиётни ривожлантириш учун барча молиялаштириш манбалари ҳисобидан 2010 йилда 16,4 трлн. сўм, 2014 йилда 37,6 трлн. сўм, 2018 йилда 107,8 трлн. сўм, ва 2020 йилда 202 трлн. сўм (доллар эквивалентида 20,1 миллиард АҚШ доллари) ёки 2019 йилга нисбатан жаҳон инқирози ва пандемия

1-жадвал. Ўзбекистон Республикасининг инвестицион фаоллигининг асосий кўрсаткичлари (миллиард сўм, жорий баҳоларда) [10]

№	Кўрсаткичлар	2010	2014	2018	2020	2020 йил 2010 йилга нисбатан %да
1.	Асосий капиталга киритилган жами инвестициялар	16463,7	37646,2	107231,3	202000,1	1226,9
2.	Чет эл инвестициялари ва кредитлари	4340,8	6980,1	30154,8	86647,0	1996,0
3.	Асосий фондларни ишга тушириш	13784,6	29770,2	121953,6	53126,2	385,4
4.	Қурилиш ишлари	8245,8	20060,4	51129,3	103020,0	1249,0
5.	Ишга туширилган уй-жой умумий майдони, млн. м ²	8,9	11,4	13,4	14,6	164,0

сабабли 91,8% асосий капиталга инвестициялар ўзлаштирилди. Асосий капиталга инвестициялар ҳажми 2010 йилга нисбатан жорий баҳоларда 1226,9%га ўсган, қиёсий баҳоларда эса 2,2 марта ва 2015 йилга нисбатан 134,7 %га кўпайган.

Инвестициялар, биринчи навбатда, тез капитал айланмасига эга бўлган ва иқтисодийни хом ашё экспорт моделини барқарорлигига таъсир этувчи хизмат кўрсатиш соҳаси ва қазиб олиш саноати каби тармоқларга қаратилган. Бундай инвестиция сиёсатининг натижаси саноатда рақамли иқтисодийни ривожлантирувчи юқори технологик ва юқори қўшимча қиймат яратувчи, иқтисодий ўсиш ва мамлакат иқтисодий хавфсизлиги жараёнларида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган тармоқларнинг ўта паст рақобатбардошлигига олиб келади. Шунинг учун Ўзбекистон 2020 йили жаҳон глобал инновацион индекс кўрсаткичи бўйича жаҳонда 131 мамлакатлари ўртасида 93-ўринни эгаллайди¹. Рейтинг етакчилари Швейцария, Швеция, АҚШ, Нидерландия ва Буюк Британия давлатлари ҳисобланади. Марказий ва Жанубий Осиё минтақасида етакчи ўрини Хиндистон (48-ўрин), иккинчи ўринда Эрон (67), ва Қозоғистон учинчи (77) ўринни эгалламоқда. Мамлакатда тадбиркорлик ва инновациялар учун шарт-шароитлар ва қулайликлар мунтазам яратиб борилаётганлигига қарамай Ўзбекистоннинг 2020 йилдаги глобал инновацион индекс кўрсаткичи рейтинги 93 ўринда қайд этилиши ўта аянчли ҳолдир. “Ўзбекистон – 2030” дастурига кўра истиқболда 2030 йилга бориб глобал инновацион индекс кўрсаткичи бўйича Ўзбекистон жаҳондаги

50 та инновацион ривожланган давлатлар қаторидан ўрин олишни режалаштирилган.

Ўзбекистон миллий иқтисодийнинг таркибий тузилмасидаги шаклланган номунатосибликларга, ва иқтисодийни хом ашё экспорт моделини барқарорлигига инвестицияларнинг такрор ишлаб чиқариш тузилмасида ҳам сезиларли даражада таъсир кўрсатди. Инвестицияларнинг такрор ишлаб чиқариш тузилмасида сифат ўзгаришлари юз берди. Тадқиқ қилинаётган даврдан ТТХИ фаолият кўрсатаётган корхоналарни кенгайтириш ва реконструкция қилиш ва асосий фондларни янгилашга йўналтирилди. Бу республикада мутлақо янги бўлган замонавий корхоналарни барпо этиш борасида бир қатор йирик инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш имконини берди (1-расмга қаранг).

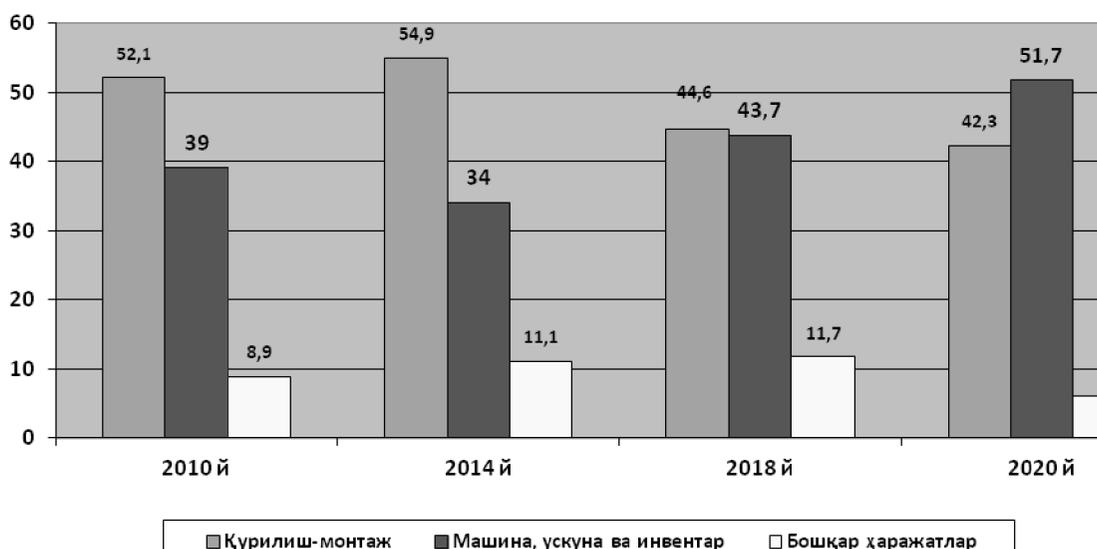
Янги ишлаб чиқариш объектларини барпо этиш ва инфратузилмани ривожлантириш борасида қатор йирик лойиҳаларнинг амалга оширилиши капитал қўйилмалар технологик таркибининг ўзгаришига олиб келди. Бунда умумий инвестицияларнинг қарийб 51,7% янги юқори технологияли асбоб-ускуналарни харид қилишга йўналтирилганлигини кўришимиз мумкин.

Миллий иқтисодийнинг рақамли иқтисодийга трансформациялашуви шароитида иқтисодий ўсишнинг манбаси бўлиб билимларни ишлаб чиқиш ва улардан самарали фойдаланиш ҳисобланмоқда. Шунинг учун ҳам билимларга қилинаётган инвестициялар миқдори асосий фондларга қилинаётганларга нисбатан ўсиб бормоқда. Билимлар – маҳсулотдир, бир томондан, шахсий бўлиб, бошқа томондан эса жамоавийдир, яъни улардан барча кишилар фойдаланишлари мумкин [12].

Миллий иқтисодийнинг рақамли иқтисодийга трансформациялашуви шароитида ИТТКИга

¹ <https://nonews.co/directory/lists/countries/global-innovation-index>.

1-расм. Ўзбекистон Республикасида инвестицияларнинг технологик таркибининг ўзгариши (амалдаги нархларда, (% да) [11].

Йўналтирилган инвестицияларнинг роли катта. Бироқ Ўзбекистон миллий иқтисодиётнинг таркибий тузилмасидаги номунатосибликлар ва иқтисодиётни хом ашё экспорт моделини барқарорлигига мустақиллик йилларида мамлакатда ИТТКИни қолдиқ тамойили асосида молиялаштириш тизими мавжудлиги билан тавсифланади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 12 январдаги «Илмий-инновацион ишланма ва технологияларни ишлаб чиқаришга татбиқ этишнинг самарали механизмларини яратиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 24-сон қарори қабул қилингандан сўнг иқтисодиётни техник-технологик жиҳатдан модернизация қилиш, таркибий ўзгаришларни амалга оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Натижада 2017 йилдан мамлакатимизда илмий тадқиқот ва тажриба – конструкторлик ишларига харажатлар ҳажми кескин ўсди. Ушбу соҳага 2010 йилда 133,3 миллиард сўм молиявий маблағ йўналтирилган бўлса, 2015 йилда 365,2 миллиард сўм, 2018 йилда 528,8 ва 2020 йилда 1160,4 миллиард сўм инвестиция йўналтирилди[13]. Ўзбекистонда илмий тадқиқот ва тажриба – конструкторлик ишларини амалга оширган ташкилотлар сони 2015 йилдаги 323 тадан 2020 йилда 304 гача камайган ва унда фаолият олиб бораётган тадқиқотчилар сони ҳам тадқиқ этилаётган даврда 13552 тадан 2020 йилга келиб 13288 тага камайган. 2015 йил натижаларига кўра, ялпи экспортда юқори технологияли товарлар экспорти

улуши 0,2%дан 2020 йилга келиб сезиларсиз даражада 1,7%га ўсган.

Иқтисодиётга йўналтирилган инвестицияларнинг тармоқ таркибининг ўзгариши миллий иқтисодиётнинг таркибий тузилмасидаги ўзгаришларда ўз аксини топади (2-жадвалга қаранг).

Жадвал маълумотларидан кўринадики тадқиқ этилаётган даврда инвестицияларнинг асосий қисми хом-ашё ишлаб чиқарувчи тармоқларга йўналтирилган. 2010 йилда инвестицияларнинг 38,8% йўналтирилган бўлса 2020 йилда саноатга йўналтирилган инвестицияларнинг асосий қисми 65,6% хом-ашё ишлаб чиқарувчи тармоқларга йўналтирилган. Унинг 20,5% тоғ-кон саноатига, 31,1% қайта ишлаш саноатига ва 5,1% электр, газ, буғ билан таъминлаш саноатига ва 8,9% қишлоқ хўжалигига тўғри келди. Миллий иқтисодиётда юқори фан сиғимли техник-технологик тармоқларни ривожлантиришга олиб келувчи ахборот ва алоқага ялпи инвестицияларнинг улуши 2010 йилда 6,5%дан 2020 йилга келиб 2,4%гача пасайган. Таълим ва маданиятга йўналтирилган инвестициялар ҳам тадқиқ этилаётган даврда 6,4%дан 2020 йилга келиб 5,2%га тушиб қолган. Инвестициялар тармоқ таркибида қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги улушининг барқарор ўртача 9% бўлиши бу тадқиқ этилаётган даврда соҳада турли шаклдаги агросаноат кластерларини ташкил этилиши билан боғлиқдир.

Таҳлилларга кўра Ўзбекистонда ялпи инвестициянинг тармоқ таркибига мос равишда

2-жадвал. Ўзбекистон Республикасида иқтисодий фаолият турлари бўйича инвестицияларнинг тармоқ таркибининг ўзгариши (%да) [14]

	2010 й.	2014 й.	2018 й.	2020 й.
Қайта ишлаш саноати	14,2	12,7	20,7	31,1
Тоғ-кон саноати	9,2	18,5	12,9	20,5
Электр, газ билан таъминлаш	5,4	4,5	12,4	5,1
Қишлоқ хўжалиги	10,0	10,2	6,4	8,9
Ахборот ва алоқа	6,5	2,2	1,3	2,4
Қурилиш	1,3	2,1	2,1	3,7
Ташиш ва сақлаш	21,5	11,2	6,8	4,7
Таълим ва маданият	6,4	5,7	5,1	5,2
Соғлиқни сақлаш	1,9	2,4	2,2	2,3
Савдо ва овқатланиш	4,9	5,9	5,5	5,4
Сув билан таъминлаш, канализация	0,7	1,2	2,1	1,8
Бошқалар	18,0	23,4	22,5	8,9

2020 йилда саноатга йўналтирилган хорижий инвестицияларнинг асосий қисми миллий иқтисодиётда хом-ашё маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи қайта ишлаш саноатига 42,1% ва тоғ-кон саноатига 18,2% ва электр, газ билан таъминлашга 8,3% тўғри келмоқда. Инвестицияларнинг молиялаш манбалари бўйича таркибида муҳим сифат ўзгаришлари юз бермоқда. 2010-2020 йилларда ялпи инвестицияларда марказлаштирилган маблағлар улуши пасайиб борди ва 2018 йилга келиб уларнинг улуши кескин ўсиб ялпи инвестицияларнинг 32,1%ни ташкил этди. 2010 йилдан бошлаб, аксинча, марказлашмаган маблағлар улуши 2017 йилгача ўсди, бироқ 2018 йилга келиб уларнинг улуши 67,9%гача пасайди. 2020 йилга келиб жаҳон инқирози ва пандемияси сабабли марказлашган инвестициялар 19,5%ни ва марказлашмаган инвестициялар 80,5%ни ташкил этди (3-жадвалга қаранг).

Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан ялпи инвестицияларда давлат бюджети харажатларининг улушини 2010-2020 йилларда барқарор 6,5%ни ташкил этди. Инвестицион жараёнларда бюджетдан ташқари фондларнинг аҳамияти ошиб бормоқда. 2010 йилда уларнинг улуши 6,7%ни ташкил этган бўлса, 2020 йилда 1,2%гача пасайди. Бюджетдан ташқари фондлар ҳисобидан амалга оширилаётган инвестицияларнинг 40 фоизи "Тикланиш ва тараққиёт" жамғармаси ҳисобига тўғри келади¹.

¹ Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати, 2021 йил. – Б. 142.

Миллий иқтисодиётнинг рақамли иқтисодиётга трансформациялашуви шароитида марказлашмаган инвестицияларнинг иқтисодиётга йўналтирилган инвестицияларнинг умумий ҳажмидаги улушини кейинги йилларда қарийб 80,5%ни ташкил этгани ҳолда, уларнинг ҳажми 2010-2020 йиллар мобайнида 3,3 пунктга камайди. Бунинг асосий омилларидан тадқиқ этилаётган даврда корхоналарнинг маблағлари ҳисобидан амалга оширилаётган инвестициялар ҳажми 33,0%дан 2020 йилга келиб 25,7%гача ва аҳоли томонидан амалга оширилаётган инвестициялар улушини 2010 йилда 26,0%дан 2020 йилга келиб 8,9%га тушиб қолиши сабаб бўлди. Бу миллий иқтисодиётда уй хўжаликлари томонидан инвестицион фаолликни сустлашганлигини ифода этади.

Миллий иқтисодиётнинг рақамли иқтисодиётга трансформациялашуви шароитида банк-молия тизимини ислоҳ қилиш борасида амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида таҳлил этилаётган давр мобайнида тижорат банкларининг инвестицион салоҳияти сезиларли кенгайди. Бунинг натижасида капитал қўйилмаларнинг умумий таркибида банк инвестицияларининг улуши 2010 йилда 9,7%дан 2020 йилга келиб 14,1%гача ўсди. Тижорат банк кредитлари ва бошқа қарз маблағлари ҳисобидан амалга оширилган йирик давлат аҳамиятидаги ижтимоий инвестиция лойиҳаси бу давлат дастури бўйича "Ўзшаҳарқурилиш инвест" ИК томонидан шаҳар жойларда арзон кўп қаватли турар жойлар қурилиши бўлиб ҳисобланади. Техник-технологик базани модернизация қилиш зарурати шароитида

3-жадвал. Ўзбекистон Республикасида молиялаштириш манбалари бўйича асосий капиталга инвестициялар улушининг ўзгариши, (%да)¹

Кўрсаткичлар	2010	2014	2018	2020
Асосий капиталга инвестиция	100	100	100	100
Марказлашган инвестициялар	16,7	15,4	32,1	19,5
Давлат бюджетидан	6,4	4,2	4,7	6,5
Бюджетдан ташқари фондлар маблағлари	6,7	7,1	12,7	1,9
Давлат кафолати остидаги хорижий инвестициялар ва кредитлари	3,6	4,1	15,5	11,1
Марказлашмаган инвестициялар	83,3	83,6	67,9	80,5
Корхоналар маблағлари	33,0	32,6	28,0	25,7
Аҳоли маблағлари	26,0	23,6	11,3	8,9
Тижорат банклар кредити	9,7	10,4	14,9	14,1
Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва кредитлар	14,6	17,0	13,7	31,8
Хорижий инвестицияларнинг ялпи инвестициялардаги улуши (%да)	28,3	20,1	29,2	42,9
Ҳукумат кафолати остидаги хорижий инвестицияларнинг улуши (%да)	25,1	14,6	15,5	11,2
Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг ялпи хорижий инвестициялардаги улуши (%да)	87,0	73,8	89,3	33,2

иқтисодиётнинг реал секторига йўналтирилган кредитларнинг 79% дан кўпроғи қайтариш муддати уч йилдан кам бўлган муддатли кредитлар эканлигини таъкидлаб ўтиш лозим. Бу ҳолат, биринчи навбатда, хорижий қарзларнинг муаммоли табиати билан боғлиқ.

Миллий иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларига йўналтирилган инвестицияларнинг тармоқ таркибида, молиялаштириш манбалари бўйича иқтисодиётнинг хом ашё экспорт моделини барқарорлигини таъминловчи, рақамли инновацион иқтисодиётни ривожланишига тўсқинлик қилувчи бир қатор омилларга эга. Уларга:

Биринчидан, инвестиция ресурсларини ишлаб чиқариш тармоқлари бўйича тақсимлашнинг институционал механизмларининг жуда паст даражада ривожланганлигини ва асосий инвестициялар Ўзбекистон иқтисодиётига доминант бўлган, аммо юқори қўшимча қиймат яратмайдиган, асосан хом-ашё маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи тармоқларга йўналтирилган.

Иккинчидан, юқори технологик саноат тармоқларга инвестиция қилиш учун институционал қўллаб-қувватлаш тизимини йўқлиги. Корхоналарнинг бўш пул маблағларини, инвестицияларнинг ва иқтисодий вазиятнинг беқарорлиги туфайли йирик лойиҳаларга сармоя

киритишдан кўра, катта ликвидлиги омонатларга жойлаштириш тенденцияси мавжуд.

Учинчидан, инвестиция ва энергия бозоридаги вазият ўртасида жуда яқин боғлиқлик мавжуд бўлиб, бу иқтисодий ўсишга тасир этади. Ўзбекистон инвестиция бозорининг хорижий инвестициялар ва глобал макроиқтисодий муҳитга кучли боғлиқлиги.

Ўзбекистон Республикасини рақамли иқтисодиётга ўтиши, унинг такрор ишлаб чиқариш тузилмасини трансформациялашувида миллий иқтисодиётга йўналтирилган инвестицияларнинг роли жуда катта. Бироқ бугунги кунда миллий иқтисодиётни юқори технологик рақамли иқтисодиёт тармоқларнинг ишлаб чиқариш улушини оширишга қаратилган узок муддатли инвестициялар йўқлиги қисқа муддатли инвестициялар ҳукмронлиги Ўзбекистон иқтисодиётининг таркибий тузилмавий такомиллашув жараёнларига кучли тўсиқ бўлмоқда.

Хулоса ва таклифлар.

Бизнинг фикримизча миллий иқтисодиётни рақамли иқтисодиётга трансформациялашуви шароитида иқтисодиётда таркибий тузилмавий такомиллаштиришларнинг янги турдаги силжишларга қаратилган инвестициялар учун қуйидаги чора-тадбирлар мажмуини амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

- биринчидан, хом-ашё сектори ва юқори технологияли сектор ўртасида молиявий

¹ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. Йиллик статистик тўплами. 2010-2018 йиллар. – Б 229., Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати, 2021 йил. – Б. 147.

ресурсларни қайта тақсимлаш механизмларини ишлаб чиқиш;

- иккинчидан, бюджет профицитини таъминлаш, саноат ривожланиши манбаи сифатида юқори фан сиғимкор техник-технологиялар самарадорлигини ошириш иқтисодий тармоқлар даромад даражасини ошириш;

- учинчидан, Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган товарларнинг нарх бўйича рақобатбардошлиги даражасини таъминлаш имконини берадиган даражада сўм курсини сақлаб туриш;

- тўртинчидан, саноат ишлаб чиқаришни модернизациялаш жараёнига инвестицияларни жалб этиш;

- бешинчидан, юқори технологияли секторга хусусий инвестициялар учун имтиёзли шароитни яратиш.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон иқтисодиётини трансформациялашуви жараёнида миллий иқтисодиётга йўналтирилган инвестициялар қуйидаги хусусиятларга эга: юқори

қўшимча қиймат яратмайдиган тармоқларга капитал қўйилмаларнинг доминантлиги; асосан қисқа муддатли инвестициялар; асосий фондларга нисбатан молиявий капитал қўйилмаларнинг инвестициялардан устунлиги, Ўзбекистон инвестиция бозорининг хорижий инвестицияларга боғлиқлиги ва глобал макроиқтисодий муҳит ва юқори технологияли саноат ва ишлаб чиқариш саноатларига инвестицияларни институционал қўллаб-қувватламаслиги. Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётга ўтиш шароитида истиқболда АКТ, био ва нанотехнологиялар, кимё, фармацевтика, машинасозлик ва металл ишлаб чиқариш, микроэлектроника, нозик кимё технологиялари, ахборот-коммуникация ва лазер-оптик технологиялар, тикланадиган энергетика ютуқларидан фойдаланиш, янги материаллар ишлаб чиқариш ва шу каби саноат тармоқларини ривожланишига олиб келувчи соҳаларга инвестицияларни йўналтириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент. "Ўзбекистон нашриёти", 2021 . 464 бет.
2. Кейнс, Д. М. Общая теория занятости, процента и денег / Д. М. Кейнс //Т. 2. – М.: Эконом, 1992. – С.128.
3. Кан Р. Связь инвестиций домохозяйств и безработицы/ Р.Кан.-М.: Юнити-М., 2004.-228 с.
4. Solow Robert M/ technical Change and the Aggregate Production Function // Review of economics and statistics.-1957- №39 (3). -P.312-320.
5. Касьяненко Т.Г. Инвестиции. – М.: Эксмо, 2009.- С. 59.
6. Глазьев С.Ю. Экономика будущего. Есть ли у России шанс? - М.: Книжный мир, 2016. - С. 141.
7. Вахабов А.В., Зайнитдинова У. Барқарор иқтисодий ўсиш омиллари. Бозор, пул ва кредит Ж-ль. №6 2011.-Б. 40.
8. Т.Жўраев., А.Маматов. Иқтисодиёт назарияси (Дарслик). –Т.: М.Г.ХТИ, 2019 й. 650 бет.
9. Мирзиёев Ш.М. «Янги Ўзбекистон» газетаси бош муҳарририга берган интервьюси. <https://daryo.uz/k/2021/08/17/>.
10. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. Йиллик статистик тўплами. 2010-2018 йиллар. –Б 228., Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати 2021 йил. –Б.146.
11. Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати. –Т.: 2021. –Б. 137.
12. Абдуллаев О.А., Джуманиязов Ш.Р. Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётнинг иқтисодий ўсишга таъсири ва улардан самарали фойдаланиш йўллари. Рақамли иқтисодиёт: иқтисодий ривожланиш тенденцияларини моделлаштириш ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш истиқболлари: Республика илмий-амалий анжумани илмий мақолалари ва маърузалари тўплами. –Т.: ТДИУ, 2019 – Б.9.
13. Ўзбекистонда илм-фан ва инновацион фаолият статистик тўплам. –Тошкент, 2020. –Б.51.

14. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. Йиллик статистик тўплами. 2010-2018 йиллар. –Б 229., Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати 2021 йил. –Б. 147.

15. А.В.Вахабов, Ш.Х.Хажигакиев, Н.Г.Муминов. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма.–Т.: «Молия», 2010, 330 бет.

16. Nozim Muminov, Pazliddin Hoshimov, Nasiba Muxitdinova and Okil Umarov. (2020). INVESTMENT COOPERATION IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT. International Journal of Psychosocial Rehabilitation. Vol. 24, Issue 01, 1081-1096. ISSN: 1475-7192. DOI: 10.37200/IJPR/V24I1/PR200211

17. Муминов Н.Г. Бозор муносабатлари шаклланиши даврида Ўзбекистон иқтисодиётидаги таркибий ўзгаришлар. Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. Тошкент, 2001. 19 бет.

18. Муминов Н.Г. Структурная политика в Узбекистане // Известия Академии труда и занятости (Ижевск, Россия). №3-4, 2000, с.30-33.

19. Муминов Н.Г. Основные направления инвестиционной политики Узбекистана // Экономика и финансы (Россия). № 4 (26), 2003, с.64-65.

20. Муминов Н.Г. Особенности структурных сдвигов в промышленности Республики Узбекистан на современном этапе // Экономика и финансы (Россия). № 1 (154), 2009, с.60-62.